

MONIKA OLCZAK-KARDAS
Instytut Mediów, Dziennikarstwa
i Komunikacji Społecznej
Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach
e-mail: monika.olczak-kardas@ujk.edu.pl
ORCID 0000-0001-7580-7712

BIBLIOGRAFIE ZAWARTOŚCI CZASOPISM – SPISY WYDANE W LATACH 1918-1939 (ANALIZA NA WYBRANYCH PRZYKŁADACH)

Dr hab. Monika Olczak-Kardas, prof. UJK; pracownik Instytutu Mediów, Dziennikarstwa i Komunikacji Społecznej Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach. Zainteresowania naukowe: kultura książki w Polsce XX-XXI w.; bibliotekarskie i księgarskie czasopisma fachowe w Polsce XX-XXI w. Najważniejsze publikacje: *„Nasza Księgarnia” na rynku wydawniczo-księgarskim Drugiej Rzeczypospolitej*, Kielce 2014; *Księgarstwo II Rzeczypospolitej w świetle ogłoszeń w „Przebiegach Księgarskim”*, Kielce 2012; *Fachowe czasopisma dla bibliotekarzy w Polsce w XXI wieku. Biblioteki pedagogiczne*, Kielce 2020; *„Przegląd Księgarski” 1918-1939 – adnotowana bibliografia zawartości*, t. 1-5, Kielce 2016-2022.

SŁOWA KLUCZOWE: Bibliografia zawartości czasopism. Historia bibliografii. Czasopisma. Metodyka bibliografii. II Rzeczpospolita

ABSTRAKT: **Teza/cel artykułu** – Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie prac w zakresie tworzenia bibliografii zawartości poszczególnych tytułów prasowych w latach 1918-1939, ukazanie różnorodności redagowanych wówczas zestawień, wynikającej z odmienności w podejściu do tego typu spisów i braku obowiązujących zasad. **Metody** – W celu zebrania i opracowania materiału posłużono

się metodą analizy źródeł oraz analizy i krytyki piśmiennictwa. **Wnioski** – Analizie poddano 71 spisów wydanych w latach 1918-1939, obejmujących zawartość 63 tytułów prasowych. Przeprowadzona analiza wykazała dużą różnorodność pod względem formy – od zwykłych spisów treści czasopism po duże bibliografie, zawierające adnotowane opisy bibliograficzne artykułów i rozbudowane indeksy. Było to podyktowane m.in: specyfiką rozpisywanego pisma, doświadczeniami autorów w pracach bibliograficznych, brakiem ściśle wytyczonych norm bibliograficznych, wzorowaniem się na już istniejących bibliografiach z danej dziedziny i wcześniejszych spisach artykułów danego tytułu oraz trudnościami finansowymi. Najczęściej powodem powstania spisów była chęć zaprezentowania i upowszechnienia zebranego na łamach pisma materiału. Adresatami zestawień byli przede wszystkim czytelnicy pisma (grupy zawodowe, członkowie organizacji) i pracownicy naukowcy. Inicjatywy tworzenia zestawień podejmowane były przez redaktorów pism, bibliografów, bibliotekarzy, znawców danej dziedziny.

WPROWADZENIE

Stefan Vrtel-Wierczyński w wydanej w 1921 r. pracy *Organizacja bibliografii w Polsce* (Vrtel-Wierczyński, 1921) zawarł najpilniejsze kwestie dotyczące organizacji prac bibliograficznych. Obok takich postulatów, jak: ogólna rejestracja druków współczesnych, bibliografie specjalne, stała organizacja bibliograficzna (Instytut Bibliograficzny), pojawiło się również zagadnienie dotyczące tworzenia bibliografii zawartości czasopism (Dzikowski, 1929, s. 365). Pierwsze trzy postulaty zostały w pełni lub częściowo zrealizowane, natomiast do bibliografii zawartości czasopism, które stworzenie okazało się jednym z bardziej pracochłonnych i organizacyjnie najtrudniejszych zadań stojących przed polską bibliografią, niejednokrotnie wracano w 20-leciu międzywojennym. Temat poruszył m.in. Tadeusz Sterzyński w referacie wygłoszonym na II Zjeździe Bibliofilów Polskich w Warszawie w 1926 r., a następnie na łamach „Ruchu Literackiego” w 1927 r. (Sterzyński, 1927, s. 197-203; Dzikowski, 1929, s. 365-366). Opisując ówczesny stan polskich bibliografii specjalnych, stwierdził duże braki w zakresie wydawnictw periodycznych (Sterzyński, 1927, s. 197). Twierdził, że obydwie kierunki rozwoju bibliografii periodyków – spisy tytułów wydawnictw periodycznych oraz wykazy ich zawartości – były wówczas „w stadium zaczątkowym”. Bibliografie zawartości wydawnictw periodycznych występowały według T. Sterzyńskiego w trzech formach: zawartość czasopism podawana w bibliografiach ogólnych (jej wadą była niesystematyczność i niewielki zakres); nieliczne bibliografie specjalne, o krótkich zasięgach chronologicznych, obejmujące swoim zakresem zawartość czasopism z danej specjalności; skrowidze i spisy stworzone dla niewielu czasopism (nie obejmowały całości danego tytułu i niejednokrotnie miały wadliwy układ) (Sterzyński, 1927, s. 198).

Podsumowując swoje rozważania T. Sterzyński zaakcentował najważniejsze problemy: brak „zadowalającej” ogólnej bibliografii tytułów periodycznych, całkowity brak ogólnej bibliografii zawartości wydawnictw periodycznych, fragmentaryczność, dorywczy charakter prac oraz w większości przypadków „wadliwości dotychczasowych prób częściowego rozwiązania tego zagadnienia” (Sterzyński, 1927, s. 198). Próbując znaleźć przyczyny takiego stanu rzeczy stwierdził, że: „[...] do niedawna jeszcze, nie tylko zresztą u nas, nie doceniano doniosłości wydawnictw periodycznych oraz konieczności bibliograficznego opanowania ich treści. Główny jednak powód tkwi w ogromie materiału i jego cechach swoistych, co z jednej strony uniemożliwia osiągnięcie w tej dziedzinie wydatnych rezultatów nie tylko jednostce lecz inicjatywie prywatnej w ogóle, z drugiej zaś strony wysuwa poważne trudności metodologiczne i organizacyjne” (Sterzyński, 1927, s. 199).

Stefan Vrtel-Wierczyński w 1928 r. zabrał ponownie głos w sprawie podjęcia prac nad bibliografią zawartości czasopism, argumentując potrzebę takiego działania następująco: „[...] abyśmy raz wreszcie wiedzieli, co zawierają nasze czasopisma, abyśmy z ich zawartości mogli korzystać zawsze i dogodnie, a nie potrzebowali za każdym razem, gdy zajmujemy się jakimś tematem, wertować bez końca (a często beznadziejnie) roczniki czasopism i dzienników, celem znalezienia jakiegoś utworu, artykułu czy nazwiska” (Vrtel-Wierczyński, 1928, s. 206). Podjął także ważny problem dotyczący środków finansowych i możliwości wydawniczych, które według niego były skromne i ograniczone. Dodatkową przeciwnością był fakt, że publikacje bibliograficzne nie były zbyt popularne wśród wydawców, ponieważ ich nakłady rozchodziły się powoli i w długim okresie czasu. Podkreślał jednak, że bibliografie doceniane były przez świat nauki jako bardzo pomocne źródła „bez których żadna umiejętność kroku dziś zrobić nie może” (Vrtel-Wierczyński, 1928, s. 190).

Na II Zjeździe Bibliotekarzy Polskich w Poznaniu w 1929 r. kwestię bibliografii zawartości czasopism podjął w swoim referacie Mikołaj Dzikowski. Rozważał zasadność tworzenia bibliografii retrospektywnej i bieżącej, powołując się na dotychczasowe ustalenia, m.in. na gruncie bibliografii niemieckiej, np. Karola Działko oraz postulaty polskich naukowców. O ile M. Dzikowski, jak większość cytowanych autorów, nie miał wątpliwości dotyczących bibliografii bieżącej (problematyczna mogła być tu tylko selekcja), to już kwestia retrospektywnego spisu była dyskusyjna. Sporna była także forma bibliografii zawartości periodyków. Jednym z rozwiązań był monograficzny opis czasopisma zawierający spis jego zawartości w porządku chronologicznym, do którego należało stworzyć indeks (taką formę popierali Władysław Tadeusz Wisłocki, Eugeniusz Kucharski, Tadeusz Sterzyński). Czasopismo traktowane byłoby w tym przypadku jako całość. E. Kucharski twierdził: „Każde czasopismo przedstawia

swoistą indywidualność kulturalną, którą należy uszanować i zachować w obrazie bibliograficznym, a nie rozpylać w konglomeracie, ułożonym podług przypadkowych cech zewnętrznych” (Dzikowski, 1929, s. 377). S. Vrtel-Wierczyński był przeciwny monograficznemu opracowywaniu poszczególnych czasopism i jego zdaniem bibliografie zawartości powinny tworzyć redakcje lub wydawnictwa (Vrtel-Wierczyński, 1928, s. 205)¹. Ogłaszanie drukiem indeksów czy bibliografii poszczególnych czasopism uważał za marnotrawienie niewielkich środków, jakimi dysponowano. M. Dzikowski odniósł się w swoim referacie także do opisu bibliograficznego, podkreślając, że nie powinien on zawierać jedynie cech formalnych artykułu, ale także krótkie adnotacje treściowe (Dzikowski, 1929, s. 377).

Taka odmienność w podejściu do bibliografii zawartości czasopism niewątpliwie wpływała na inicjowanie prac nad ich tworzeniem, a brak jasnych zasad powodował znaczną różnorodność redagowanych wówczas zestawień.

CEL ARTYKUŁU I DOBÓR MATERIAŁU

Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie prac w zakresie tworzenia bibliografii zawartości poszczególnych tytułów prasowych w latach 1918-1939. Wybrane spisy zostały poddane analizie, która obejmowała następujące elementy: tytuł spisu; formę piśmienniczą i wydawniczą; twórców; zasięg chronologiczny; zakres tematyczny; budowę spisu bibliograficznego (przedmowa/wstęp, układ zrzębu głównego, opis bibliograficzny, indeksy, spisy pomocnicze, teksty dodatkowe). W celu zebrania i opracowania materiału posłużono się metodą analizy źródeł oraz analizy i krytyki piśmiennictwa. Niniejszy tekst jest jedynie próbą zaprezentowania przykładowych rozwiązań stosowanych przy tworzeniu spisów bibliograficznych w okresie 20-lecia międzywojennego.

Materiał do analizy wybrano w kilku etapach. Pierwszy polegał na przeanalizowaniu dostępnych bibliografii i katalogów w celu zidentyfikowania, wydanych w latach 1918-1939, spisów zawartości czasopism. Podstawowym źródłem informacji była praca Czesława Gutrego, pt. *Bibliografia scalonych spisów zawartości czasopism*. Opracowanie powstało w 1953 r. na potrzeby służby informacyjno-bibliograficznej. Niewątpliwą zasługą autora było zebranie spisów bibliograficznych funkcjonujących poza ówczesną rejestracją. Dotyczyło to mniej znanych zestawień bibliograficznych samoistnych wydawniczo, ale przede wszystkim wszelkich spisów zawartości czasopism, które publikowano w poszczególnych rocznikach danego tytułu lub jako załącznik/dodatek do numeru pisma. Poszukiwa-

¹ Stanowisko to poparł Aleksander Birkenmajer. Zob. A. Birkenmajer, *Po zjeździe lwowskim*, „Przegląd Biblioteczny” 1928, nr 2, s. 177-189.

nia uzupełniono o *Bibliografię bibliografii polskich* autorstwa Wiktora Hahna, katalogi biblioteczne i opracowania czasopiśmiennictwa okresu międzywojennego.

W pierwszym etapie udało się odnaleźć 135 spisów bibliograficznych zawartości czasopism wydanych w Polsce w latach 1918-1939². Ze względu na znaczną liczbę zestawień, wybrano tylko prace, których objętość wynosiła minimum dziesięć stron. Pod uwagę wzięto jedynie te, które całościowo ujmowały zawartość pism, a nie tylko wybraną problematykę poruszaną na ich łamach. Odrzucono również takie, które były częścią całościowych wykazów dotyczących działalności wydawniczej np. konkretnej organizacji, w których czasopismo nie było wyodrębnione jako osobna część publikacji. Po dokonaniu selekcji do ostatecznej analizy wybrano 71 zestawień, obejmujących zawartość 63 tytułów prasowych.

OGÓLNA CHARAKTERYSTYKA SPISÓW

Analizowane zestawienia dotyczyły 63 tytułów prasowych o różnorodnej tematyce³. Zakres tematyczny rozpisywanych pism przedstawiał się następująco: medycyna – dziewięć (14,3%); wojsko – siedem (11,1%); rolnictwo – sześć (9,5%); literatura, literatura i sztuka – pięć (7,9%); informacyjne (dzienniki) – cztery (6,3%); historia, przyroda, technika – po trzy tytuły (po 4,8%); geografia i krajoznawstwo, językoznawstwo i filologia, religia, inne – po dwa tytuły (po 3,2%); archiwistyka, bibliotekarstwo, chemia, ekonomia, filozofia, heraldyka, metodyka (fizyka, chemia), muzyka, nauka, prawo, społeczno-kulturalne, społeczno-polityczne, statystyka, weterynaria, wychowanie fizyczne – po jednym tytule (po 1,6%).

Wśród analizowanych spisów 15 (18,5%) ukazało się w formie nadbitek lub odbitek z rozpisywanych czasopism, siedem (8,6%) jako załącz-

² Pominęto spisy dotyczące zawartości dzienników urzędowych i dzienników ustaw.

³ Tytuły czasopism (w nawiasie ewentualna zmiana tytułu i inne uwagi): „Archeion”, „Bellona”, „Biologia Lekarska”, „Chimera”, „Chirurgia Narządów Ruchu i Ortopedia Polska”, „Czasopismo Przyrodnicze Ilustrowane”, „Czasopismo Sądowo-Lekarskie”, „Czasopismo Techniczne”, „Dom. Osiedle. Mieszkanie”, „Doświadczalnictwo Rolnicze”, „Dzwon Litwy”, „Echo Litwy”, „Economista”, „Fizyka i Chemia w Szkole”, „Gaz i Woda” („Przegląd Gazowniczy”, „Przegląd Gazowniczy i Wodociągowy”), „Głos Litwy”, „Język Polski”, „Kronika Miasta Poznania”, „Kwartalnik Historyczny”, „Literatura i Sztuka”, „Miesięcznik Heraldyczny”, „Miesięcznik Statystyczny”, „Museion”, „Muzyka”, „Nauka Polska”, „Neurologia Polska”, „Niepodległość”, „Nowiny Lekarskie”, „Nowotwory”, „Ochrona Przyrody”, „Opieka nad Dzieckiem”, „Pamiętnik Fizjograficzny”, „Pamiętnik Puławski”, „Pamiętnik Wileńskiego Towarzystwa Lekarskiego”, „Panteon Polski”, „Pediatria Polska”, „Przegląd Artyleryjski” (w tym dodatek: „Wiadomości Techniczno-Artyleryjskie”), „Przegląd Biblioteczny”, „Przegląd Filozoficzny”, „Przegląd Geograficzny”, „Przegląd Historyczny”, „Przegląd Kawaleryjski”, „Przegląd Lniarski”, „Przegląd Piechoty”, „Przegląd Powszechny”, „Przegląd Weterynaryjny”, „Przemysł Chemiczny” („Metan”), „Rocznik Orientalistyczny”, „Rolnictwo”, „Ruch Literacki”, „Sodalis Marianus”, „Sprawy Narodowościowe”, „Strzelec”, „Szkolnictwo i Oświata Rolnicza”, „Themis Polska”, „Wiadomości Korespondenta Rolnego”, „Wiadomości Literackie”, „Wiadomości Wileńskie”, „Wołyńskie Eparchialne Wiadomości”, „Wychowanie Fizyczne”, „Z Otchłani Wieków”, „Życie Techniczne”.

niki lub dodatki do rozpisywanych tytułów prasowych. Występowały również podwójne formy wydawnicze: nadbitka i załącznik; niesamoistne wydawniczo (na łamach danego tytułu prasowego) oraz nadbitka lub odbitka – dotyczyło to siedmiu zestawień (8,6%)⁴. Dwa spisy ukazały się w ramach serii – „Prace Bibliograficzne Koła Związku Bibliotekarzy Polskich we Lwowie” – t. 1, 2⁵. Format analizowanych spisów wynosił od 18 do 28 cm, a objętość od 10 do 382 stron. W przypadku zestawienia artykułów opublikowanych na łamach „Ziemi” numerowane były szpalty.

Znaczna część zestawień (77,5%) została wydana w latach 30. XX w. (od dwóch do dziewięciu tytułów w ciągu roku; najwięcej w 1935 r.). Jeden spis ukazał się w 1918 r., a pozostałe w latach 20. (od jednego do trzech w ciągu roku; najwięcej w 1922 r.). W przypadku bibliografii samoistnych wydawniczo dokonano również analizy miejsca wydania. Najwięcej spisów ukazało się w Warszawie – 35 (59,3%). Kolejne miasta to: Lwów – dziewięć (15,3%) oraz Kraków, Poznań, Wilno po pięć zestawień (po 8,5%)⁶.

Wydawcami/nakładcami spisów bibliograficznych były głównie organizacje i instytucje związane z redakcją lub wydawaniem rozpisywanego czasopisma, m.in.: Wojskowy Instytut Naukowo-Wydawniczy (Warszawa); Związek Bibliotekarzy Polskich (Kraków, Lwów); Księgarnia K. Rutskiego (Wilno); Polskie Towarzystwo Historyczne (Lwów); Kasa im. Józefa Mianowskiego (Warszawa); Instytut J. Piłsudskiego Poświęcony Badaniu Najnowszej Historii Polski (Warszawa); J. Jagielski (Poznań); Polski Komitet do Zwalczenia Raka (Warszawa); Państwowy Instytut Naukowy Gospodarstwa Wiejskiego i Leśnictwa (Puławy); Towarzystwo Wydawnicze „Pogoń” (Wilno); „Panteon Polski” (Lwów); Polski Komitet Opieki nad Dzieckiem (Warszawa); Polskie Towarzystwo Geograficzne (Warszawa); Polskie Towarzystwo Orientalistyczne (Lwów); Wydawnictwo Księża Jezuitów (Kraków); Instytut Badań Spraw Narodowościowych (Warszawa); Centralny Instytut Wydawniczy Związku Strzeleckiego (Warszawa), „Wiadomości Literackie” (Warszawa); Polskie Towarzystwo Krajoznawcze (Warszawa)⁷.

⁴ Obliczenia dla 81 publikacji. Różnica wynika z występowania różnych form wydawniczych tych samych zestawień.

⁵ Dotyczy czasopism: „Chimera” (t. 1, 1936); „Museion” (t. 2, 1937). Jak wynika z dostępnych katalogów w ramach tej serii, której redaktorem był Władysław T. Wisłocki, ukazały się tylko wspomniane tomy.

⁶ Obliczenia dla 59 publikacji.

⁷ Udało się ustalić także nazwy drukarni, m.in.: Zakł. Graf. Pracowników Druk. (Warszawa); Drukarnia Techniczna (Warszawa); Drukarnia J. Cotty (Warszawa); Drukarnia Artystyczna (Warszawa); Drukarnia P. Pyz i Ska (Warszawa); Drukarnia Pawła Mitręgi (Cieszyn); Drukarnia „Pax” (Wilno); Główna Drukarnia Wojskowa (Warszawa); Drukarnia J. Jankowski i Ska (Warszawa); Drukarnia „Przegląd Powszechny” (Kraków); Warszawskie Zakłady Graficzne (Warszawa); T. Dobrzański (Piotrków Trybunalski).

Zasięg chronologiczny rozpisywanego materiału mieścił się w przedziale od 1886 do 1939 r. Spisy reprezentujące te graniczne daty to: *Pięćdziesiąt lat Przeglądu Weterynaryjnego 1886-1935*, zestawiony przez Stefana Gajewskiego i opublikowany w jubileuszowym wydaniu „Przeglądu Weterynaryjnego” w 1936 r. oraz *Skorowidz za lata 1927-1939*. T. 1-10 (Wilno 1939) dotyczą czasopisma „Fizyka i Chemia w Szkole”. Analizowane zestawienia obejmują swoim zasięgiem zawartość poszczególnych tytułów za okres od jednego roku do 51 lat. Najszerzy zasięg chronologiczny miał: *Spis prac oryginalnych zawartych w 50-ciu rocznikach Nowin Lekarskich 1888-1938*, ułożony przez Kazimierza Stojałowskiego (Poznań 1938). Najczęściej opracowywano spisy o charakterze jubileuszowym o zasięgu pięciu lub dziesięciu lat.

W przypadku dziewięciu czasopism w analizowanym okresie wydano kilka zestawień dla jednego tytułu. Obejmowały one stałe okresy lub jednakową liczbę roczników, np. spisy „Bellony” za dwa dziesięciolecia: 1918-1927 i 1928-1937. Redakcjom tych czasopism zależało na zachowaniu ciągłości spisów bibliograficznych. Mniejsze okresy były ponadto dużo łatwiejsze do rozpisania, przez co czytelnicy szybciej otrzymywali potrzebne informacje bibliograficzne.

W większości zestawienia dotyczyły zawartości jednego tytułu prasowego. Spośród analizowanych bibliografii trzy obejmowały więcej niż jeden tytuł: dwa spisy – dwa tytuły połączone wspólnym zakresem tematycznym; jeden spis – cztery tytuły połączone wspólnym zasięgiem geograficznym i chronologicznym.

TWÓRCY

Na 71 zestawień w 37 pojawiło się oznaczenie odpowiedzialności, m.in. z określeniem: „opracował”, „zestawił”, „ułożył”, „przedmowa”, „uzupełnił i do druku przygotował”. Ogółem ustalono 41 nazwisk twórców i współtwórców badanych spisów⁸. Autorzy zestawień w większości mieli związek z rozpisywanym pismem – byli redaktorami, członkami komitetów redakcyjnych, działaczami towarzystw czy pracownikami instytucji, które wydawały pismo. Można do nich zaliczyć, m.in.: S. Gajewskiego (członek komitetu redakcyjnego „Przeglądu Weterynaryjnego”), Piotra Grzegorzcyka (w latach 1933-1939 redaktor naczelny „Ruchu Literackiego”), Wandę Kulczyńską (przygotowała do druku m.in. 24 roczniki „Ochrony Przyrody”), Stanisława Lencewicza (przez 16 lat redaktor „Przeglądu Geograficznego”), Ignacego Myślickiego (w latach 1919-1922 należał do komitetu redakcyjnego „Przeglądu Filozoficznego”), Ada-

⁸ Wszelkie dodatkowe informacje na temat twórców pochodzą z publikacji biograficznych wymienionych w bibliografii załącznikowej do niniejszego artykułu.

ma Zdzisława Rajewskiego (w latach 1927-1939 pracował jako wolontariusz w dziale prehistorycznym Muzeum Wielkopolskiego w Poznaniu, a w latach 1928-1939 był asystentem w Katedrze Prehistorii Uniwersytetu Poznańskiego – obydwie instytucje związane z pismem „Z Otchłani Wieków”), Włodzimierza Roniewicza (w latach 1926-1928 redagował „Czasopismo Techniczne”), K. Stojałowskiego (w latach 1938-1939 był członkiem komitetu redakcyjnego „Nowin Lekarskich”). Autorem zestawienia artykułów zawartych w „Sodalis Marianus” był Stanisław Bednarski – ksiądz, jezuita. We wstępie do spisu pisał o „bardzo mozolnej i niewdzięcznej pracy, jaką jest zestawienie spisu treści czasopisma i to za tak długi okres” (Bednarski, 1929, s. 6). S. Bednarski był w latach 1924-1929, 1933-1934 redaktorem pisma, a w 1938 r. objął stanowisko dyrektora Wydawnictwa Księży Jezuitów w Krakowie, które było wydawcą bibliografii.

Przy tworzeniu bibliografii zawartości „Bellony” pracowali wojskowi, oficerowie: Stanisław Łoza i Marek Różycki (wówczas w stopniu kapitanów), a autorem przedmowy był pułkownik Marian Porwit pełniący funkcję redaktora „Bellony”. S. Łoza, kiedy wydawał bibliografię, był pracownikiem Wojskowego Instytutu Naukowo-Wydawniczego – wydawcy „Bellony” i bibliografii⁹. Za przygotowanie spisu artykułów z „Przeglądu Piechoty” odpowiadał major dyplomowany Waclaw Berka oraz kapitan dyplomowany Edmund Ginalski, a zestawieniem artykułów z „Przeglądu Kawaleryjskiego” zajął się podpułkownik dyplomowany Włodzimierz Dunin-Żuchowski (w latach 1933-1939 redaktor „Przeglądu Kawaleryjskiego”).

Część autorów była w jakimś stopniu związana z bibliografią, bibliofilstwem, bibliotekarstwem. Można wymienić następujące osoby: S. Łoza – bibliofil, bibliograf, współzałożyciel Towarzystwa Bibliofilów Polskich w Warszawie; S. Bednarski – bibliotekarz oraz członek Towarzystwa Miłośników Książki w Krakowie; P. Grzegorzczak – bibliograf; Franciszka Korpałowa – bibliotekarka; Józef Korpała – bibliograf, bibliotekarz; Helena Lipska – bibliotekarka, bibliograf, bibliofil; Aleksander Semkowicz – bibliotekarz.

Inicjatorem i głównym twórcą indeksu do „Kwartalnika Historycznego” był student-historyk UJ Mieczysław Rutkowski, który rozpiął całą zawartość Kwartalnika przy pomocy swojego kolegi Tadeusza Dubieckiego. W 1918 r. M. Rutkowski przedłożył rękopis – obejmujący lata 1887-1916 (30 roczników) – następnie ułożył i ponumerował indeks, tworząc tym samym jego ostateczną wersję. Wydanie *Indeksu* uniemożliwiły działania wojenne, a autor został wcielony do wojska, co nie przeszkodziło mu

⁹ Będąc już emerytowanym pracownikiem sporządził bibliografię „Ziemi”. Zob. S. Łoza, *Zestawienie artykułów, wzmianek i ilustracji zawartych w rocznikach z lat 1910-1929 czasopisma „Ziemia”*, Warszawa 1930-1933.

w ciągłym zainteresowaniu własną pracą bibliograficzną: „Podczas bojów o Lwów, z pancernego pociągu akademickiego, jeszcze w styczniu r. 1919, przybiegał do miasta, by się dowiedzieć o losach swojego dzieła. Nie doczekał, niestety, jego wydania. Ranny, wzięty do niewoli, zmarł dnia 14 marca t.r. w szpitalu w Stanisławowie [...]” (Rutkowski, 1925, s. II). Do wydania *Indeksu* doszło dopiero po sześciu latach od jego stworzenia. Praca została dokończona przez Karola Maleczyńskiego, który uzupełnił opisy do roku 1922 (R. 31-36), a także usystematyzował i ujedynolcił całość. Ludwik Finkel, w przedmowie do *Indeksu*, podkreślał, że szczegółowość – jeżeli chodzi o uwzględnienie tekstów – była zasługą Rutkowskiego, a spisy alfabetyczne autorów artykułów i dzieł recenzowanych (łącznie z przenumerowaniem) stworzył Maleczyński. L. Finkel czuwał również nad całością prac i ostateczną wersją (Rutkowski, 1925, s. III).

Autorzy spisów korzystali również z pomocy znawców tematu, redaktorów pism, którzy niejednokrotnie inicjowali tworzenie zestawień. Przykładem może być wspomniana już pomoc L. Finkla czy M. Porwita. W przypadku zestawienia artykułów z „Ochrony Przyrody” jego autorka, W. Kulczyńska, została do tej pracy zachęcona przez Władysława Szafera (redaktora pisma), a spis wykonała według jego wskazówek. Marian Toporowski dziękował we wstępie Waławowi Borowemu i Janowi Muszkowskiemu za zainteresowanie jego pracą nad bibliografią zawartości „Wiadomości Literackich”. Natomiast przy rozwiązywaniu kryptonimów i pseudonimów korzystał z udostępnionych mu list honorariów, które ze względu na zawarte w nich dane nie dawały jednak całkowitej pewności odnośnie autorstwa artykułów. Dlatego też M. Toporowski oddał rękopis do ostatecznego sprawdzenia redaktorowi „Wiadomości Literackich” Mieczysławowi Grydzewskiemu (Toporowski, 1939, s. 216). I. Myślicki uzyskał pomoc techniczną w sporządzeniu rejestrów od bibliotekarek: Jadwigi Ulanowskiej oraz Jadwigi Kamińskiej, a także słuchaczy Wolnej Wszechnicy Polskiej w Warszawie: Maurycego Tajtelbauma, Gustawy Frenklówny, Izabelli Zmigrodówny (Myślicki, 1922, s. VII). Wskazówki redakcyjne od Józefa Grycza przy tworzeniu bibliografii do „Strzelca” otrzymali J. Korpała i F. Korpałowa. Autorzy dziękowali także byłemu Komendantowi Głównemu Związku Strzeleckiego K. Kierzkowskiemu za pomoc w rozwiązaniu pseudonimów i kryptonimów oraz dyrektorowi Biura ZG ZS Zb. Glinickiemu za „życzliwe zainteresowanie się sprawą wydania pracy” (Korpała & Korpałowa, 1937, s. 5).

W odniesieniu do analizowanych zestawień, poza wymienionymi nazwiskami, udało się ustalić jeszcze takich autorów jak: Maks Berżyński, Władysław Biermański, Władysław Brzozowski, Antoni Czyżewicz, Kazimierz Gleyden-Zieleniewski, Cyprian Głowiński, Maria Gryziewicz, Emil Jarmulski, Eugenia Kurkowa, I. Łozowiuk, Leon Marchlewski, Iza Mickiewiczowa, Adam Moraczewski, Tadeusz Pelczarski, Irena Possel-

tówna, Br.J. Rapacki, Lech Suchowiak, Witold Sworakowski, Stanisław Urbańczyk.

CEL TWORZENIA ZESTAWIENÍ

Jak już wspomniano niektóre zestawienia powstawały z okazji jubileuszu pism. Tak było m.in. w przypadku przeglądu treści do „Strzelca”, który J. Korpała i F. Korpałowa stworzyli po 15 latach istnienia pisma. Autorzy jasno określili pobudki, jakimi kierowali się w swojej pracy. Stworzenie spisu było o tyle ważne, że komplety roczników można było znaleźć jedynie w Bibliotece ZG Związku Strzeleckiego, redakcji „Strzelca” i w dużych bibliotekach państwowych. Tylko nieliczne oddziały posiadały wszystkie numery. Spis kierowano do przeciętnego czytelnika, który nie do końca orientował się, jak wiele cennego materiału znajdowało się na stronach pisma. Zestawienie miało pomagać w poszukiwaniu materiałów do pracy związkowej, ale największe korzyści mogło przynieść badaczom i historykom. Szczególną uwagę zwrócono na dział z korespondencją skierowaną do „Strzelca”, gdzie wymieniono wszystkie miejscowości, z których pochodzili nadawcy, a przy nich numery pisma zawierające nadesłane przez nich informacje. Według autorów zestawienia miało to ułatwić oddziałom Związku Strzeleckiego „odtworzenie kronik pracy” (Korpała & Korpałowa, 1937, s. 5).

Bibliografia „Bellony” powstała w odpowiedzi na postulaty oficerów, którzy pracowali naukowo oraz apele czytelników. Podkreślano, że zestawienie pozwoli na zaoszczędzenie pracy pracownikom naukowym przy zbieraniu źródeł, zwłaszcza że nie wszystkie tomy „Bellony” były zaopatrzone w spis rzeczy. Twórcy zakładali ponadto, „[...] że obok swego bezpośredniego przeznaczenia, będzie ona dokumentem, stwierdzającym żywotność i rozwój naszej myśli wojskowej w pierwszym dziesięcioleciu odrodzonej siły zbrojnej” (Łoza, 1928, s. 6).

Podobny cel przyświecał twórcom indeksu do „Kwartalnika Historycznego”. Stworzony spis obejmował całą dotychczasową zawartość Kwartalnika i miał być „niewątpliwie pożądanym ułatwieniem w korzystaniu z nagromadzonego w nim materiału naukowego”, a dodatkowo częściowo zastąpić bibliografię historyczną za nieopracowane lata.

Brakiem spisu treści tłumaczono także powstanie zestawienia artykułów z czasopisma „Ochrona Przyrody”. Dodatkowo rocznik 15 z 1935 r. – na którym kończyła się bibliografia – zamykał pierwszy okres pracy Państwowej Rady Ochrony Przyrody przed jej reorganizacją (Kulczyńska, 1935, s. 3).

Do redakcji „Sodalis Marianus” czytelnicy zwracali się z prośbą o poruszenie na łamach pisma określonych tematów, nie zdając sobie sprawy

z tego, że wiele z nich było już opublikowanych wcześniej. Druga grupa zgłaszających się odbiorców, to osoby proszące o wskazanie konkretnych materiałów w piśmie, które pomogłyby im w opracowaniu referatu na spotkanie sodalicii. Między innymi właśnie z tych powodów powstał spis treści 25 pierwszych roczników miesięcznika „Sodalis Marianus”. Jego zadaniem było wskazanie kto i kiedy dane zagadnienie omówił na łamach pisma.

Wiktor Hahn w swojej recenzji dotyczącej spisu do „Przeglądu Piechoty” wskazał na jeszcze jeden powód tworzenia spisów. Podkreślił, że redakcja czasopisma uważała za swój obowiązek wydawanie co jakiś czas spisu rzeczy. Jego zdaniem był to doskonały przykład, godny naśladowania dla innych wydawnictw periodycznych (Hahn, 1929, s. 119).

Czasami tworzone nowe spisy zawartości dla danego tytułu, mimo że istniały już zestawienia z tego okresu. Na przykład w „Przeglądzie Filozoficznym” po 25 latach istnienia sporządzono całościowy spis artykułów, powtarzając częściowo zawartość wcześniej wykonanego rejestru pierwszych dziesięciu roczników (*Dziesięciolecie...*, 1908). Redakcja zaznaczyła, że nowe zestawienie „czyni zbytecznym Rejestr pierwszych dziesięciu roczników”.

Celem opracowywania zestawień była przede wszystkim chęć pomocy w korzystaniu z czasopism, o których wartości byli przekonani twórcy spisów, np. Emil Jarmulski pisał: „Opracowując treść 10-ciu pierwszych roczników «Czasopisma Przyrodniczego» miałem wyłącznie na myśli pomoc w korzystaniu z tego zasobu wiedzy, który w nich zawarto. Wartość tych publikacji jest, albo nieprzemijająca, albo też ma znaczenie historyczne i charakterystyczne dla okresu ich wydania. [...] Poniższe zestawienie pozwala więc dokładnie zorientować się w tym gąszczu myśli i plonów pracy wśród nazwisk autorów i pozwoli bez żmudnych szperań znaleźć to co komu w danej chwili potrzebne będzie” (Jarmulski, 1937, s. 71-72).

TYTUŁY SPISÓW I TEKSTY WSTĘPNE

W tytułach spisów pojawiały się różne terminy i sformułowania, takie jak: bibliografia (bibliografia, bibliograficzne zestawienie); zestawienie (bibliograficzne zestawienie, zestawienie treści, zestawienie artykułów, zestawienie wzmianek); treść (przegląd treści, spis treści, ogólny wykaz treści tomów, zestawienie treści); spis (spis rzeczy, spis prac, spis treści, spis treści roczników, spis artykułów, spis ważniejszych artykułów); skorowidz (skorowidz, skorowidz alfabetyczny, skorowidz rzeczowy, skorowidz nazwisk i rzeczy, skorowidz miejscowości); wykaz (wykaz artykułów, wykaz referatów, ogólny wykaz treści tomów, wykaz nazw miejscowych); indeks; rejestr; tytuł czasopisma (tytuł czasopisma, tytuł czasopisma i oznaczenie jubileuszu).

Częstym elementem tytułu zestawienia był tytuł rozpisywanego czasopisma, a także określenie zasięgu chronologicznego spisu poprzez podanie konkretnego przedziału czasowego lub liczby lat/roczników. W tytule podkreślano charakter jubileuszowy spisu, m.in.: *Bellona. Bibliografia dziesięciolecia. 1918-1927* (Warszawa 1928); *Piętnastolecie Kroniki Miasta Poznania* (Poznań 1937); *Przegląd Piechoty. Bibliografia pierwszego dziesięciolecia 1928-1938* (Warszawa 1938).

Nie wszystkie spisy zawierały materiały wstępne/wprowadzające, ale w kilku przypadkach fragmenty te posiadały nawet własne tytuły, np. *Informacje i uwagi* („Wiadomości Literackie”), *Przedmowa do Rejestru* („Przegląd Filozoficzny”), *Wstęp* oraz *Praktyczne uwagi dotyczące korzystania ze „Spisu”* („Sodalis Marianus”), *Od Wydawnictwa* („Strzelec”), *Wstęp* („Przegląd Piechoty”).

W tekstach wprowadzających najczęściej występowało połączenie zawartości klasycznego wstępu i przedmowy, stosowanych w dzisiejszych bibliografiach. Można w nich znaleźć przede wszystkim opis czasopisma, w którym często podkreślano znaczenie tytułu dla reprezentowanej dziedziny, zwracano uwagę na autorów artykułów i ponadczasową wartość publikowanych tekstów. Najwięcej miejsca poświęcano zawartości zrzębu głównego bibliografii, poczynając od doboru opisywanego materiału (szczególnie ważne przy zastosowaniu selekcji). Jednym z ważniejszych zagadnień było omówienie układu, systemu odsyłaczy i innych oznaczeń, mających wpływ na prawidłowe i łatwe korzystanie ze spisu. Opis bibliograficzny był kolejnym ważnym zagadnieniem. Najczęściej starano się wyjaśnić, co oznaczają poszczególne liczby zapisane w odpowiedniej kolejności. Ułatwiała to użytkownikowi zlokalizowanie opisywanego artykułu. Uzupełnieniem były informacje o wszelkich indeksach, skorowidzach i spisach pomocniczych.

Przykładem bardzo szczegółowych objaśnień dla użytkowników są *Informacje i uwagi* w bibliografii „Wiadomości Literackich”. Ze względu na brak indeksów autorskich próbowano użytkownikowi dokładnie wytłumaczyć, jak należy szukać tekstów autorstwa danej osoby, a zwłaszcza gdzie, ponieważ w obrębie działów zastosowano układ alfabetyczny.

Niejednokrotnie pojawiały się informacje dotyczące opracowujących spisy, a także nazwiska osób, które służyły pomocą. Omawiano trudności i ewentualne braki występujące w zestawieniach.

Warto zwrócić uwagę na formę wstępów, ponieważ niektórzy twórcy spisów pozwalali sobie nawet na pełne metafory, literackie wypowiedzi. Świadczyło to zapewne o emocjonalnym związku z opracowywanym pismem. Dobrym przykładem może być wstęp do spisu „Przeglądu Weterynaryjnego” autorstwa S. Gajewskiego: „Bo te roczniki to skarbcze szlachetnego kruszcu, cenniejsze od złota, bo niewyczerpane, a przy tym nie martwe i zimne jak złoto, lecz zawsze żywe i gorące. Wsłuchajmy się

w tętno tego życia – co mówią nam zawarte w rocznikach prace, boć one przecież są sercem tętniącym rozgłośnie. Szereg ich długi. Wykaz ich to nie zimny bilans lub bezduszne zestawienie. Prace te to wyczyn zbożny, bo dźwigający naukę polską coraz wyżej, to wysiłek ducha, to owoc ciężkiego trudu i walki” (Gajewski, 1936).

ZRĄB GŁÓWNY

W zestawieniach stosowano różnorodne układy zrębu głównego. Bardzo często autorzy decydowali się na układ rzeczowy. W tym przypadku wykorzystywano wiedzę na temat danej dziedziny, dzieląc niejednokrotnie materiał na bardzo szczegółowe zagadnienia. Rozwiązanie było bardzo dobre, ale w zasadzie do wykorzystania w pełni jedynie przez znawców tematu, którzy mogli poruszać się swobodnie po bibliografii. Dobrym przykładem zastosowania układu systematycznego może być zestawienie artykułów opublikowanych na łamach „Przeglądu Piechoty” (Berka & Ginalski, 1938, s. III-IX), w którym 2923 pozycje umieszczono w 24 działach głównych, te zaś bardzo często były dodatkowo podzielone na drugim poziomie (szczegółowość nawet do 37 poddziałów), które czasami zyskiwały trzeci poziom szczegółowości (do 14 poddziałów). Wewnątrz poddziałów zastosowano układ alfabetyczny.

W zestawieniach mających charakter spisów treści stosowano najczęściej układy o charakterze formalnym (alfabetyczny, chronologiczny). Ewentualnie łączono układy formalne i rzeczowe, tak jak w przypadku „Nowin Lekarskich”, gdzie alfabetyczny spis autorów z części pierwszej został uzupełniony alfabetycznym spisem rzeczy rozpisywanych roczników (Stojałowski, 1938).

Tam, gdzie było to możliwe, stosowano podział według rubryk istniejących w rozpisującym czasopiśmie. Rozwiązanie tego typu negowali niektórzy twórcy zestawień, m.in. I. Myślicki, który twierdził, że taki spis „[...] stałby się pokazem redakcyjnego rusztowania nikomu na nic nieprzydatnym. Jeżeli ma on natomiast przysługiwać się pracownikom filozoficznym, to musi, by uprzystępnąć treść, oprzeć się na systemacie rzeczowych kategorii, którymi posługuje się ten, kto czegoś szuka w rocznikach „Przeglądu Filozoficznego” (Myślicki, 1922, s. IV).

Forma piśmiennicza była także dodatkowym kryterium podziału na drugim poziomie porządkowania materiału lub tak jak w spisie do „Przeglądu Artyleryjskiego” – podstawowym. Wyodrębniono w tym przypadku: *Artykuły, Recenzje i wzmianki*, by na kolejnym poziomie zastosować układ działowy, a wewnątrz chronologiczny (*Wykaz...*, 1933).

Przy wyborze układu zrębu głównego wykorzystywano istniejące już podziały, np. bibliografie „Bellony” miały układ działowy, oparty na podziale przyjętym w katalogu Centralnej Biblioteki Wojskowej. W drugiej

części bibliografii (za lata 1928-1937) zaszły drobne zmiany, ponieważ wprowadzono nazwy zgodnie z obowiązującymi przepisami: „Wprowadzone zmiany, na ogół bardzo nieliczne, mają na celu zwiększenie przejrzystości i ułatwienie korzystania z bibliografii” (Różycki, 1938, s. VII). W „Kwartalniku Historycznym” układ został dostosowany do *Bibliografii historii Polski* L. Finkla, ponieważ historycy byli do niego przyzwyczajeni. Został jedynie zmodyfikowany, by dopasować go do zawartości Kwartalnika, a także do zmian w organizacji nauk historycznych. I. Mickiewiczowa w bibliografii zawartości „Roczników Polskiego Towarzystwa Heraldycznego” i „Miesięcznika Heraldycznego” zastosowała układ działowy z *Polskiej bibliografii heraldyczno-genealogicznej*, opracowanej przez Zygmunta Wdowiszewskiego (Mickiewiczowa, 1933).

Stosowano także układy wzorując się na poprzednich spisach bibliograficznych danego czasopisma. Przykładem może być bibliografia „Przeglądu Powszechnego”. Pisał o tym w swojej recenzji W. Hahn, omawiając spis wydany w 1928 r. za lata 1922-1927 (ósmym z kolei): „Zestawienie treści sporządzone jest z wielką starannością. Co do szczegółów, miałbym pewne zastrzeżenia, nie podnoszę ich jednak ze względu na stały wzór, przyjęty przez Redakcję” (Hahn, 1929, s. 120). Podobnie postąpił M. Toporowski tworząc zestawienie artykułów z „Wiadomości Literackich”. Wcześniej autor opracował spis bibliograficzny za pięć lat, a po dziesięciu ponownie zabrał się do pracy, konsekwentnie stosując wcześniejsze rozwiązania.

W niektórych spisach mamy do czynienia z wykorzystaniem dwóch podstawowych rodzajów układu – formalnego i rzeczowego – pozwalających na korzystanie z bibliografii bez tworzenia indeksów. Przykładem może być spis artykułów z czasopisma „Sodalis Marianus”, gdzie całość zrębu głównego została podzielona na: „Spis alfabetyczny autorów” (przy każdym nazwisku: tytuł, numer, strona) oraz „Spis artykułów w układzie rzeczowym” (działy i poddziały, w obrębie działów układ chronologiczny). Podobny zabieg zastosowano w zestawieniu artykułów z „Biologii Lekarskiej”. W tym przypadku spis składał się z trzech części: „Alfabetyczny wykaz autorów, Alfabetyczny wykaz prac” i „Alfabetyczny wykaz piśmiennictwa”.

Opisy bibliograficzne w analizowanych spisach nie były tworzone według ściśle określonych norm. Można jednak wyróżnić najczęściej występujące elementy, jak: nazwisko i imię autora (w przypadku wojskowych podawane ze stopniami), tytuł artykułu, rok, rocznik, numer w obrębie rocznika, strony, oznaczenie ilustracji i ich liczba. Zdarzały się opisy z adnotacjami treściowymi. Dobrym przykładem jest bibliografia „Przeglądu Piechoty”, gdzie do opisów dołączano krótkie omówienie treści. Pomijano je przy artykułach z prasy zagranicznej, kiedy tytuł wystarczająco charakteryzował zawartość tekstu oraz przy powtórzeniu pozycji w innym dziale. W rejestrze „Przeglądu Filozoficznego” opisy zaopatrywano czasami

w krótkie uzupełnienia dotyczące treści – umieszczając je w nawiasach – wówczas, gdy zdaniem autora „nagłówki należy jej nie wyrażać”.

W spisach stosowano różne formy odsyłaczy, zarówno typową formę „zob.” jak i oznaczenie graficzne, np. w postaci strzałek. Przy układzie działowym autorzy musieli się zmierzyć także z problemem przypisania tego samego artykułu do kilku działów. Można spotkać różne rozwiązania: powtarzanie opisów w całości; powtarzanie opisów w wersji skróconej i dołączenie odsyłacza do działu, w którym znajdował się pełny opis; zamieszczenie tylko odsyłacza. W opisach pojawiały się graficzne wyróżnienia: pogrubiona czcionka, rozstrzelony druk, różne stopnie czcionki (np. mniejsza w przypadku adnotacji).

Jedynie w spisie do „Przeglądu Filozoficznego” udało się odnaleźć informację o sposobie sporządzania opisów. Autor I. Myślicki zaznaczył, że robiąc rejestr nie posiłkował się spisem treści do czasopisma, w którym zdarzały się pomyłki, ale przejmował dane bezpośrednio z tekstów (Myślicki, 1922, s. V).

Opracowanie spisów zawartości czasopism nastrocza niejednokrotnie wiele problemów. Autor zestawienia mierzy się z materiałem powstającym przez wiele lat, w ciągu których dochodzi na łamach pisma do licznych zmian, m.in.: redaktorów, struktury pisma, zasad redakcyjnych. Czasami wprowadzona zostaje nowa problematyka wynikająca z rozwoju danej dziedziny. Efektem tych zmian jest materiał bardzo zróżnicowany pod względem formalnym i treściowym. Wielu autorów analizowanych spisów zgłaszało problemy ze zmieniającym się układem w rozpisywanych pismach lub nieoczywistym podziałem, czy niestosowaniem się autorów do określonych zasad redakcyjnych. Kłopotem była także zmieniająca się na przestrzeni lat terminologia i rozwój naukowy tematyki reprezentowanej w rozpisywanych czasopismach.

Kolejnym, często artykułowanym problemem, była konieczność liczenia się z objętością bibliografii. M. Toporowski w celu zminimalizowania kosztów wydania spisu, starał się zmniejszyć objętość bibliografii „Wiadomości Literackich”. W tym celu m.in. zrezygnował z: podawania pełnych imion autorów, pozostawiając jedynie inicjały; zapisywania tytułów recenzji książek i sztuk teatralnych, niektórych w ogóle nie uwzględniając i wybierając tylko „najkonkretniejszy” tytuł; szczegółowego rozpisania ilustracji. Uszczupliło to nieco objętość pracy, która i tak okazała się dosyć obszerna – liczyła 223 strony.

Na podobne trudności wskazywano w indeksie do „Kwartalnika Historycznego”. Jego twórcy w celu „zaoszczędzenia miejsca w sporym już tomie Indeksu” postanowili m.in. w spisach końcowych nie zamieszczać pełnych tytułów prac przy nazwiskach autorów, a w spisie współpracowników zrezygnowali z podawania nazwisk osób, które jedynie zabierały głos w polemikach (Rutkowski, 1925, s. III).

O konieczności liczenia się z rozmiarami spisu wspominali także autorzy bibliografii zawartości „Przeglądu Piechoty”. Dotyczyło to powtórzenia pozycji, które w swojej treści zawierały zagadnienia pasujące do kilku działów. Pełny opis i adnotację treściową otrzymywał artykuł jedynie w zasadniczym dla niego dziale, w innych działach przy opisie rejestracyjnym pojawiał się graficzny odsyłacz w formie strzałki z numerem pozycji w dziale zasadniczym. Dodatkowo, jak pisali twórcy: „[...] zastosowaliśmy ten system tylko w stosunku do tych rozdziałów, które zawierały istotnie rzeczowy materiał” (Berka & Ginalski, 1938, s. XII). Z tych samych powodów grupowano pewne materiały (m.in. tworząc wykaz dzieł omawianych – a nie dla każdego oddzielną pozycję), a tytuły czasopism obcych podano w opisach w skrócie, dołączając do bibliografii ich wykaz.

Kolejnym problemem, o którym wspomniał M. Toporowski, był brak możliwości rozwiązania kryptonimów i pseudonimów, które pojawiły się w piśmie. Autor zrobił to już po oddaniu pracy do druku i na tym etapie jedynym rozwiązaniem było dołożenie ostatniego działu, w którym zamieszczono ich spis. Prace te spowodowały opóźnienie w druku (Toporowski, 1939, s. 7-8).

O podobnej kwestii pisali J. Korpała i F. Korpałowa w tekście *Od Wydawnictwa* zamieszczonym w spisie zawartości „Strzelca”. Starali się rozwiązać pseudonimy i kryptonimy przy pomocy K. Kierzkowskiego, o czym wspomniano powyżej. Autorzy nie przeprowadzili w tym celu szeroko zakrojonych poszukiwań i rozwiązali jedynie te, które nie budziły żadnych wątpliwości. Korpałowie zdawali sobie również sprawę z pomyłek (np. błędnego zakwalifikowania artykułu do działu), które mogły pojawić się w spisie, a które uważali za „Naturalne, jak zawsze w tego rodzaju pracach” (Korpała & Korpałowa, 1937, s. 5). Zabezpieczając się przed ewentualnymi zarzutami dotyczącymi podziału zgromadzonego piśmiennictwa wyjaśniali: „Oczywiście podział dostosowany jest do charakteru pisma. U fachowych bibliografów może on budzić pewne zastrzeżenia, ale w pracy nad zestawieniem okazał się przydatny” (Korpała & Korpałowa, 1937, s. 5).

INDEKSY, SPISY POMOCNICZE, DODATKI

Indeksy nie były nieodzownym elementem analizowanych zestawień. Ponadto rzadko tytułowano je w taki sposób. Częściej pojawiały się pod nazwą spisów lub skorowidzów. Były to wszelkiego rodzaju wykazy, które sporadycznie odsyłały do numeru pozycji, ponieważ opisy w zřębie głównym rzadko były numerowane. Najczęściej zatem przy haśle zamieszczano numer strony lub szpałty.

Zestawienie do „Kwartalnika Historycznego” zaopatrzono w *Spis współpracowników*, który był zbudowany jak klasyczny indeks autorów –

nazwisko, inicjał imienia, numery pozycji w zřębie głównym. Ciekawym rozwiązaniem był *Spis dzieł i rozpraw recenzowanych oraz artykułów alfabetycznie podług autorów*, który ułatwiał wyszukiwanie w zestawieniu ułożonym według działów. Przy nazwisku autora umieszczono skrót tytułu tekstu oraz numer pozycji w zřębie głównym (numery pozycji zapisane były prostą czcionką, jeżeli dotyczyły recenzji i kursywą w przypadku artykułów). S. Vrtel-Wierczyński w recenzji tej bibliografii wytknął kilka błędów, a jednym z nich był brak spisu osobowego, który pozbawił możliwości znalezienia artykułu o danej osobie (Vrtel-Wierczyński, 1925, s. 441).

W bibliografii „Bellony” pojawił się *Skorowidz* składający się z dwóch części: alfabetyczny spis autorów (ze stopniami wojskowymi przy nazwiskach, aktualnymi w 1927 r.) i alfabetyczny spis rzeczowy. W bibliografii za późniejszy okres 1928-1937, czytelnik otrzymał *Skorowidz nazwisk* (poza autorami artykułów, także autorzy recenzowanych dzieł; oprócz numeru pozycji, również numer działu) oraz *Skorowidz zagadnień*, który odzwierciedlał działy zřębu głównego, ale ułożone w kolejności alfabetycznej.

Obficie ilustrowany materiał „Wiadomości Literackich” spowodował wyodrębnienie dwóch indeksów związanych z ilustracjami: *Indeks ilustracji: reprodukcje; Indeks ilustracji: podobizny oraz ilustracje związane z życiem, twórczością lub kultem danej osobistości*. Podobne rozwiązanie występuje w spisie artykułów zawartych w czasopiśmie „Ziemia” – *Skorowidz działu ilustracyjnego*. Oprócz niego pojawił się w tym zestawieniu *Skorowidz działowy*, który powielał układ zřębu głównego – według działów stosowanych w piśmie (układ alfabetyczny z wyjątkiem tekstów od redakcji, które umieszczono na początku, poza głównym ciągiem). Warto zwrócić uwagę na zastosowanie odsyłaczy w przypadku nazw działów składających się z kilku wyrazów. Dopelnieniem spisów pomocniczych w tym zestawieniu był *Skorowidz autorów* i *Skorowidz nazw geograficznych*. W bibliografii zawartości „Przeglądu Piechoty” zamieszczony został *Wykaz autorów*. Zastosowano tu nietypowe, ze względu na obowiązujące współcześnie zasady, rozwiązanie dotyczące nazwisk dwuczłonowych. W wykazie autor figurował pod drugim członem nazwiska, a od pierwszego zrobiono odsyłacz (w zřębie głównym obowiązywała ta sama zasada).

Analizowane zestawienia zawierały także inne spisy pomocnicze. Były wśród nich wykazy skrótów: *Skróty tytułów czasopism*, *Inne skróty* („Przegląd Filozoficzny”); *Wykaz ważniejszych skrótów* („Wiadomości Literackie”, m.in. ob. – obejrzyj, zobacz). W bibliografii zawartości „Przeglądu Piechoty” sporządzono wykaz czasopism wraz z zastosowanymi w spisie skrótami *Wykaz czasopism – skróty*. Dotyczyło to czasopism obcych, które zostały podzielone ze względu na miejsce (państwo) wydania. W wykazie pominięto czasopisma, które rzadko występowały na łamach „Przeglądu Piechoty”, a w zřębie głównym podano je w pełnym brzmieniu.

Zawartość opisów bibliograficznych artykułów powodowała konieczność wprowadzenia dodatkowych informacji pomagających w korzystaniu ze spisów. W bibliografii „Wiadomości Literackich” pojawiła się tabela z kolejnymi numerami i odpowiadającymi im rocznikami, ponieważ w opisach podano tylko numerację ciągłą dla całości tytułu. Podobne rozwiązanie zastosowano w *Bibliografii prac drukowanych w wydawnictwach Polskiego Towarzystwa Heraldycznego (1908-1933)* opracowanej przez I. Mickiewiczową. W tym przypadku dodatkowym utrudnieniem był fakt, że spis dotyczył dwóch tytułów czasopism. W materiale wstępnym autorka zamieściła zestawienie, w jakich latach ukazywały się kolejne roczniki „Miesięcznika Heraldycznego” i „Roczników Polskiego Towarzystwa Heraldycznego”. W opisach nie uwzględniała już roku wydania artykułu, pojawiał się jedynie numer rocznika opatrzony literą M. lub R. w zależności od tytułu pisma.

Zamieszczane dodatki wynikały również ze specyfiki danego pisma, np. „Wiadomości Literackie” publikowały numery specjalne i okolicznościowe poświęcone twórczości poszczególnych pisarzy lub konkretnej kwestii. Zestawiono je w poprzedzającym spis materiale wstępnym – *Informacje i uwagi* – wpisując temat i numer „Wiadomości Literackich”.

Pojawiały się również spisy redaktorów, np. w indeksie do „Kwartalnika Historycznego” – Redaktorowie; w zestawieniu do „Sodalis Marianus” czytelnicy otrzymali spis roczników z informacją o: redaktorach, częstotliwości i objętości poszczególnych roczników. W przypadku „Czasopisma Przyrodniczego” – po spisie współpracowników (alfabetyczny układ z oznaczeniem roczników, w których znajdowały się teksty ich autorstwa oraz liczbą artykułów w tych rocznikach) zamieszczona została tabela zawierająca statystyczne zestawienie danych z wykazu – ilu autorów napisało po ile artykułów. Na końcu spisu umieszczono tabelę z podsumowaniem rozpisanego materiału (rok, rocznik, liczba zeszytów, liczba stron, liczba artykułów w danym dziale, liczba ilustracji, liczba wkładek, ogółem liczba artykułów).

PODSUMOWANIE

Tocząca się w 20-leciu międzywojennym dyskusja nad bibliografią zawartości czasopism dotyczyła przede wszystkim stworzenia ogólnej bibliografii tego typu – zarówno retrospektywnej, jak i bieżącej. Nie podejmowano szerzej tematu bibliografii (spisów, skorowidzów, indeksów) zawartości poszczególnych tytułów czasopism. Zagadnienie to pojawiało się na ogół w ramach szerszej dyskusji dotyczącej bibliografii wydawnictw periodycznych. Mimo braku teoretycznych rozważań, w omawianym okresie powstało wiele zestawień bibliograficznych poszczególnych tytułów czasopism.

Uwagę zwraca ich ogromna różnorodność pod względem formy. Powstawały zarówno zwykłe spisy treści, które dla ułatwienia zestawiano w dwóch częściach – jedna zawierała autorów w układzie alfabetycznym, a druga tematy (np. „Nowiny Lekarskie”), jak i duże bibliografie z adnotowanymi opisami bibliograficznymi artykułów i rozbudowanymi indeksami (np. „Bellona”, „Przegląd Piechoty”). Różnorodność rozwiązań, jakie stosowali twórcy zestawień, była podyktowana wieloma kwestiami: specyfiką rozpisywanego pisma, doświadczeniami autorów w pracach bibliograficznych, brakiem ściśle wytyczonych norm bibliograficznych, wzorowaniem się na już istniejących bibliografiach z danej dziedziny i wcześniejszych spisach artykułów danego tytułu, trudnościami finansowymi wymuszającymi na autorach rozwiązania ograniczające objętość spisów. Powody powstania spisów były także różne, m.in.: jubileusz istnienia pisma lub wydającej go organizacji, zamknięcie pewnego etapu pracy redakcji. Najczęściej była to jednak chęć zaprezentowania dorobku redakcji i upowszechnienia zebranego na łamach pisma materiału. Wspólny był na pewno cel tworzenia bibliografii zawartości poszczególnych tytułów, jakim było ułatwienie poszukiwań tekstów w gąszczu artykułów publikowanych przez lata w danym piśmie. Adresatami tych spisów byli przede wszystkim czytelnicy pisma (grupy zawodowe, członkowie organizacji) i pracownicy naukowcy.

Spisy, które jak podkreślali sami ich twórcy, miały mankamenty i zawierały błędy, były odpowiedzią na potrzeby czytelników oraz postulaty bibliografów, bibliotekarzy i bibliofilów. Inicjatywy tworzenia zestawień podejmowane były przez redaktorów pism, bibliografów, bibliotekarzy, znawców danej dziedziny. Wartość tego typu prac była i jest nadal zwykle umniejszana, czy wręcz niedoceniana, a przecież, jak napisał jeden z twórców analizowanego zestawienia S. Bednarski: „Tomy roczników czasopism, nie posiadające rejestrów, są jakby skarbem zamkniętym i niedostępnym, dopiero bibliografia [...] skarby te otwiera i udostępnia!” (Bednarski, 1929, s. 6-7).

BIBLIOGRAFIA

- Bednarski, S. (1929). *Spis treści 25 pierwszych roczników miesięcznika „Sodalis Marianus” 1902-1926*. Wydaw. Księży Jezuitów.
- Berka, W., & Ginalski, E. (1938). *Przegląd Piechoty. Bibliografia pierwszego dziesięciolecia 1928-1938*.
- Birkenmajer, A. (1928). Po zjeździe lwowskim. *Przegląd Biblioteczny*, 2(2), 177-189. Dziesięciolecie Przeglądu Filozoficznego. Spis autorów i szczegółowy indeks treści, zawartej w 10 rocznikach (1908). *Przegląd Filozoficzny*, 11(1-2).
- Dzikowski, M. (1929). Bibliografia zawartości czasopism (Referat). *Przegląd Biblioteczny*, 3(3), 365-379.

- Gajewski, S. (1936). Pięćdziesiąt lat „Przeglądu Weterynaryjnego” 1886-1935. *Przegląd Weterynaryjny*, wyd. jubileuszowe.
- Gutry, Cz. (1953). *Bibliografia scalonych spisów zawartości czasopism*. Zakład im. Ossolińskich.
- Hahn, W. (1956). *Bibliografia bibliografii polskich* (wyd. 2 znacznie rozszerz.). Zakład im. Ossolińskich.
- Hahn, W. (1929). Spis rzeczy „Przeglądu Powszechnego” za lata 1922-1927, Kraków 1928. *Ruch Literacki*, 4(4), 119-120.
- Jarmulski, E. (1937). 10-letnia działalność wydawnicza Tow. Przyrodniczego im. St. Staszica w Łodzi. „Czasopismo Przyrodnicze” 1927-1936. *Czasopismo Przyrodnicze Ilustrowane*, 11(1-4), 71-88.
- Korpała, J., & Korpałowa, F. (1937). *Przegląd treści 16 roczników Strzelca 1921-1936*. Instytut Wydawniczy Związku Strzeleckiego.
- Kulczyńska, W. (1935). Spis treści piętnastu roczników „Ochrony Przyrody” 1920-1935. *Ochrona Przyrody*, 15, załącznik.
- Kurkowa, E. (1936). Przegląd treści „Chimery”. 1901-1907. Koło Związku Bibliotekarzy Polskich.
- Łoza S. (1928). „Bellona”. *Bibliografia dziesięciolecia. 1918-1927*. Wojskowy Instytut Naukowo-Wydawniczy.
- Łoza, S. (1938). *Czy wiesz kto to jest?* Wydaw. Głównej Księgarni Wojskowej.
- Łoza, S. (1930-1933). *Zestawienie artykułów, wzmianek i ilustracji zawartych w rocznikach z lat 1910-1929 czasopisma „Ziemia”*. Polskie Towarzystwo Krajoznawcze.
- Mickiewiczowa, I. (1933). *Bibliografia prac drukowanych w wydawnictwach Polskiego Towarzystwa Heraldycznego (1908-1933)*.
- Myślicki, I. (1922). „Przegląd Filozoficzny” w ciągu 25 lat swego istnienia (1897-1922). *Przegląd Filozoficzny*, 25, 1-74.
- Piętnastolecie Kroniki Miasta Poznania* (1937).
- Polski słownik biograficzny* (1935-). ZN im. Ossolińskich.
- Różycki, M. (1938). „Bellona”. *Bibliografia dziesięciolecia 1928-1937*. Wojskowy Instytut Naukowo-Oświatowy.
- Rutkowski, M. (1925). *Indeks do Kwartalnika Historycznego (1887-1922)*. Polskie Towarzystwo Historyczne.
- Rzadkowolska, M. (Red.). (2016). *Słownik pracowników książki polskiej. Suplement IV*. Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich.
- Semkowicz, A. (1937). *Przegląd treści „Museionu”. 1911-1913*. Koło Związku Bibliotekarzy Polskich.
- Skorowidz za lata 1927-1939. T. 1-10* (1939). Księgarnia K. Rutskiego.
- Spis prac umieszczonych w „Biologii Lekarskiej” w latach od 1922 do 1933 r. (1933). *Biologia Lekarska*, 12(8), 333-365.
- Spis rzeczy Przeglądu Powszechnego za lata 1922-1927* (1928).
- Sterzyński, T. (1927). Zagadnienie bibliografii wydawnictw periodycznych. *Ruch Literacki*, 2(7), 197-203.
- Stojałowski, K. (1938). *Spis prac oryginalnych zawartych w 50-ciu rocznikach Nowin Lekarskich 1888-1938*. Nakł. Józefa Jagielskiego.
- Tadeusiewicz, H. (Red.). (2000). *Słownik pracowników książki polskiej. Suplement II*. Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich.
- Toporowski, M. (1939). „Wiadomości Literackie” 1924-1933. *Zestawienie treści, indeks ilustracji, pseudonimy i kryptonimy*. Wiadomości Literackie.

- Treichel, I. (Red.). (1972). *Słownik pracowników książki polskiej*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Vrtel-Wierczyński S. (1925). Indeks do „Kwartalnika Historycznego” (1887-1922). *Przewodnik Bibliograficzny*, 6(9-10), 440-441.
- Vrtel-Wierczyński S. (1928). O najpilniejszych zadaniach naszej bibliografii. *Przegląd Biblioteczny*, 2(2), 190-209.
- Vrtel-Wierczyński S. (1921). *Organizacja bibliografii w Polsce. Rzecz czytana na posiedzeniu Wydziału Filologicznego Towarzystwa Naukowego we Lwowie, dn. 7 lutego 1921*. Gubrynowicz.
- Wykaz artykułów, recenzji i wzmianek umieszczonych w „Przeglądzie Artyleryjskim” i „Wiadomościach Techniczno-Artyleryjskich” od 1923 do 1932 r. Tomy 1-15 (1933)*.
- Żuchowski-Dunin, W. (1934). *Przegląd Kawaleryjski*. T. 1-11 (lipiec 1924 – lipiec 1934).

Artykuł w wersji poprawionej wpłynął do Redakcji 24 maja 2023 r.

MONIKA OLCZAK-KARDAS

Instytut Mediów, Dziennikarstwa i Komunikacji Społecznej,

Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach

e-mail: monika.olczak-kardas@ujk.edu.pl

ORCID 0000-0001-7580-7712

BIBLIOGRAPHIES OF JOURNAL CONTENTS – LISTS PUBLISHED IN THE YEARS 1918-1939 (ANALYSIS OF SELECTED EXAMPLES)

KEYWORDS: Journal content bibliography. History of bibliography. Journals. Bibliography methodology. Second Polish Republic

ABSTRACT: Thesis/Objective – The author intended to discuss the development of journal content bibliography in the years 1918-1939 as well as show the heterogeneity of lists produced at that time, the latter resulting from various approaches to such lists and lack of any rules for their development. **Methods** – The author used a source analysis and critical analysis of the literature. **Conclusions** – The analysis covered 71 lists published in the years 1918-1939, including the contents of 63 journals. The author discovered a significant diversity of forms – from plain content lists to large bibliographies including annotated descriptions of journal articles and extended indexes – which resulted from, among else: the nature of a given journal, experience of the bibliographers, lack of specific bibliographic standards, the practice of following bibliographies already existing in a given field and for a given title, and financial difficulties. Most often such lists were created in order to present and popularize the journal content and their recipients were readers (professions and organizations) as well as scholars. The initiatives of creating such lists were taken by journal editors, bibliographers, librarians and experts in a given field.